

Минералдыг чиг эт курлавырларын ажыглаар талазы-биле Тыва Республиканын экономиказының структурлуг эде тургузушкунунун программазын боттандыраарынын бирги ээлчегде чорудар хемчеглеринин дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

1993 чылдын март 19.

Кызыл хоорай.

Тыва Республиканын социал-экономикаг хөгжүдүзүшкүндө программазын боттандырып чорударда минералдыг чиг этти комплекстик бол- баазырадып кылыры организастаар талазы-биле дарый хемчеглерин ач чорудары иретинин келген. Ону амдыралга боттандырада чаз рынок харылзааларының структуразына үндөзүлүш, даг рудаларын чыгыс черге мөңү-биле казып тывар болгаш болбаазырадып бедик бугу- ркүчүгү бугурулгелерин тургузар. Олар күрүне бугурулгелери-биле дене ажылдап турар ужурулг. Оң сорулганы чүгү дээр, Тыва Республиканын бодус курлавырларын чөптүг болгаш эи-не таарымчалыг ажылаар бааза- хазыра структурга-органнастыг хевирлерин тургузары болгаш алдын, мөңгүн, висмут, ак коргудуч, ховар дээ и металларын элементтерин, өске-даа үнелиг казар байлактарын, даг рудаларын бол- баазырадып комбинаттарын ажылга каапкан чүдүлгелерин комплекстик сайгарынын техниказын болгаш технологиязын ажылдап кылырыне тускай эртемнелерин хаара туулары болуп турар.

Тыва Республиканын Чазанын доктаазы бола: 1. Айтыргын шитпирлерде комплекстик үнелиг бээр болгаш минералдыг чиг этти ханым-биле болбаазырадып база ол шык эртем-техник программаны ажылдап кылар талазы-биле практиктик эртем ажылына сүндүлүг эртем ажылдакчыларын, дуржулгалы инженерлерден, тускай эртемнелерден чогаалдыкты коллективти тургузар.

2. Чогаалдыкты коллективти эртем талазы-биле удуртулганы Россиянын Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Тывада комплекстик килдизинин Директору, геология-минералогия эртемнелерин доктору В. И. Лебедевке дагыар.

3. Эртем талазы-биле удурткучу 1993 чылдын март 20-ге чедир Республиканын Чазанын, Россиянын Дээди инженер чөвүдүлгенин, чаа технологияларын чогаалып кылар, шингээдин алыр база мурунда ажылаттымай турар аргалар-биле алдын үнелиг металлдарын болгаш продуктуларын дилеп тывар талазы-биле ажылдап турар кол эртем организацияларын сатпааларын өөренип көрүшкөн, чогаалдык коллективти персоналдык составын тургузар.

4. Тыва Республиканын комплекстик хөгжүдүшкүндө колдугушкуну чогаалдып, ажылдап кылар турар Россиянын Дээди инженер чөвүдүлгенин ажыктын бөдүрүчү төлөвлелдерин болгаш идеяларын амдыралга боттанылганын дарый чорудар

5. Чогаалдыкты коллективти болгаш инвестиция компаниязын тургузар дугайында талазы-биле чөпшээржер. Амгы үе-чадада биче болгаш ортумак бизнестик аргалардын база бугурулгелерин структураларының доктаамал ажылдаарын хандыраар Россиянын сайгарыла-саарылгалыг улуг банкыларын бир салбырын ажылап тургаш, коммерция фирмаларын, даштык капиталдык инвестицияларын хаара тутканын түнелинде бюджеттен акшаландырышкының хемчегинин эвээжидерин чедип алар.

6. Чогаалдыкты коллективти болгаш инвестиция компаниязын 1993 чылдын апрель 1-ге чедир минералдыг чиг этти бирги ээлчегде болбаазырадып сайгарыларын болгаш бедик оруналгы бугурулгелерин организастаарының программанын ажылдап кылар база ону амдыралга боттандыраарының, акшаландырышкының хемчегинин, төлөвлелдеринин чаа-даа хамаарышпас эксперименттерин организастаар талазы-биле сатпааларын кириер. Оон-биле чергелештир дараазында чүдүлгелерин баш удур өөренип көөр:

1. Долгандыр турар бойдус хурээлени камгалаар болгаш национал онзагай байдалдарын негелделерин өөренип көрүп тургаш, республиканын бойдус курлавырларын үлетпүрге ажылаарыне дарый хазыра турар хандыраар бедик шынарлыг инженер-техниктик баазаны тургузары;

2. Бараның продукцияның чаа хевирлерин, оон-биле казы үлетүр продуктуларын болгаш концентраттарын орулга чокка республикадан дашкаар үндүр сөөртүрүп эвээжидерин хандыраар болуп онза арыг металлдарын, олардан бугурун кылыларын, ховар элементтеринин дустарын бугурулгелерин;

3. Соңуургалдыг организациялар-биле казы «Тыва кобальт» комбинатында аффинажтыг (үнелиг металлдарын арылаар) болгаш пирометаллургия бугурулгелерин тургузары;

4. Минералдыг чиг этти үнелиг хевирлеринин курлавырларына дарый үнелиг бээрин;

5. Хемчээли эвээш-даа бол, бедик шынарлыг чиг этти казы тывар черлерин сайырадыр, даг руданын байдык болбаазырадыр тус черинин байдалына таарыштыр кылдынган модульдуг комплекстерин тургузарын база оларын шинчилел болгаш даг-тывыш партияларына арендага бээр ийликке, азы сезонуг ажылар аразында оларын кадагалаарын болгаш хандырылга ажылдарын организастаары;

6. Чаа технологиялар бугу- гар шил-шавжак, цемент, бетоннар, бойдус дажы болгаш өске-даа продукция бугурулгелерин;

7. Экономика министрствозу (Салчак), Саң-хөө министрствозу (Ондар) бирги ээлчегде кылып чорудар ажылдарын дугуруштунган программаны боттандыраар талазы-биле эртем-шынчилел, дуржулга-конструктор ажылдарын акшаландыраарының, оон-биле казы компанияга чөзүлгө бээринин база удурткучу баадаларының чингелдеги байдалдарын тургузарының аргаларын дилеп тывар.

8. «Тыва кобальт» комбинатка чаа ажыдышкынарны шинчилел тыварына, ажылаарына техниктиг болгаш организастыг дузаны чедирер. Оларын бугурулгелерин моон сонгаар шингээдин алмын болгаш комбинатка доктаамал ажылаары-биле шилчидерин сорулга кылар салыр.

9. Тыва Республиканын Чазанын чанында Геология болгаш чер шитинин байлаан ажылаар талазы-биле комитет курлавыры эвээш казымал байлактарыг Асхатин-Гол, Кызыл-Чадыр-1, Кара-Белдир, Аспайты болгаш үүр-мек алдын чыдар черлерин шингээдин алдына чөпшээрел бээрин конкүрс бугураар чорудар. Оң кол сорулганы ол черлерин экология талазы- биле өршээдин, эртемге үндөзүлгө, үнелиг металлдарын дилеп тыварынын технология комплекстерин ажылдап тургаш, бирги ээлчегде шингээдин чедип алар.

10. Доктаалдык күөсүлгелерин контролларын Тыва Республиканын оралакчы президентини А. А. Мельникова дагыар.

Ш. ООРЖАК.

КОДАННАРЫ ХҮРДЕ — МАЛЧЫННАР ОМАК

«Найрал» совхозтун Сарголда хойжу бригадын дуржулгагы малчыны Уйнук-оол Матвеевич Очурун Каравейин Ар-Кырында кыштаанче чедип үнүп олурумда, оруктан ырак эвесте хүнээрэк мээсте ак-чайт хураганнарын эр кижи кадарып чор.

Хойжуну орта танывас болгаш ол боду эвес ирги бе дээш олче дорт-ла чортуп үнүп кагам. Малчынын менче дураппап кезек көрөш, та танаан, та танываан, хураганнарынн бажын оожурга-ды дозуп кааш, кара хая баарына доктаап, таакпылап олдуруп алды.

Чанынга чортуп келеш: — Экин деп, мендештир. Кижик чынд чаксы хун хереленге уткуштун карактын иштелдир көрөш, мендештир.

— Уйнук-оол Матвеевич эвес ирги бе? Солун хереленгиден келген, бичи ректиг кижи мен ийин—дил.

— Мен мен ийин — дээрге, алымдан дүшкөн, тапыштым. Танывым таакпылап, шала хөөнүвей, чуга-сөөт чок ораб болгаш, чуга эрел, чокта чаа Чаа-Хөл район чыгырлыгынын дагаалары-биле казы Мөңгүн-Тайга районга дуржулга солчун чоранышкынын дугайын чугаалай бердим. Ын-

да база час дүшкөн, мээстер карандылаан, магадыл чорду. Ынчалза-даа агаары Чаа-Хөл суг хөөлбөнүң кыдын шынаш, дыка ол-шык, чыгыл негей тонуг кижини безин өтүрүп шаап турар соок, хат шык эвес, а кургаг, аяс-каан, чыгыл хүнээрде ыжык мээстерге дыка онза чылыш дээр чоржук. Ычанмыже бис Мөңгүн-Тайганың алдар-суррагы малчыны чоран Биче-оол Донгактыг улуг огу Мотак-оолдун кыштаанга чоккшудан көрүшкөс, ол ырак, кадыр-берт даг-сынарлыг район дошкун-ширин агаар-бойдузун көргүзүскөз чүве дег, хар дууленип, соок хат хапыл келген. Малчын биче кодан дөгөргөзү кара баштыг, аккыр-аккыр, молдургалар дег улуг чагай хойларны улуг харлыг ооргангы башыче ыжыктуурууска уткуштун кылганга келди.

Малчын-биле мендешип, танывап, чугаалажып, хөөнөй, элэп үрле бодурус. Оон ийнезиге чоран кара баштыг, улуг дүкүр, боткур-чагай чаш хураганны магадап көрдүсү. Хойжу-биле казы рурукка элэп каш катан тырттырышкы-даа.

Ынчал турмушта, озаалап хөрүктүгү орулашка база бир хой оолдаккан, Өөрүм от

дагыр дээш үстүп чыдып келген, мен бистин-биле кады келген Чаа-Хөл районунуң чыгыр чериниң өңү-хөргөнни комитетинин даргазы база огу Кара-оол Биче-оолвиң Донгактыг онгу класкы огу Аяс-биле казы Мотак-оол Донгаквиңчинин сондан оон демги чаш хураганныг иччесин аргалып көдүрүп алган, чаа оолдаан хойже чоруттус.

Хойжу чаа төрөн чаш хураганны туруп алгаш, кургадыр чодар дээрге, ол демпин хар кырынга дүшкө-лөк, тура халып келген, кашпагай деп чүвези хөлөк, дүкүр, силни-даа аажок, незиниң эсин дилеп чүктүп туру. Магаданың чаражы, чаптааның чүгү дээр!

Чаа-Хөлдө меринес хойлар бар болгаш чаш хураганнарын ыдыг дүкүр, ыдыг кашпагай, шырак эвес, а хаан оолдары дег тас, үзүн даваннарлыг, ушла чүвөлөр болур болгай, незиниң эминиче чүткүп, хойжу эвинден-даа дег-келээр кире эвес. Ынчал тур, хойжу ол чаш хураганнын мүн-не туруп алгаш, кургалы чоткулаш, незинге каш эмир-ишти, бистин туруп чоран ийнезискө казынып кончуг сүп береш, кыштаанче углай бузылтып.

Бис оң соо-биял оожум чугураагы билип олур бис. Ынчал чорувуста, соовуста чүве кизирт дээш шыккан болганда, мээң колдаалаймын бир-ле чүве хөк кылдыр үстүрүдү. Хөрүктө тырды бээр турду. Хөрүктө тырды бээр турду. Хөрүктө тырды бээр турду.

Пок-хайт, хөөкүлү-да! Ичческе хураганны менде кол-таалап, мен үзүп чыккан амытан бооп-тур ийин мон. Чап-тайчың! Кандыг-даа дигит амытан төдүңге ыдыг кончуг ынак.

Ынчаарда ыдыг болган. Сарголда арат малчын ажы-агыйы Туун-оол Түлүш агымайын, Күзенема Сат чаанын кашпагай хувала адып казак эер-биле эертеп мунуп алган, дүүн, бугурун хун барып чедип туу-нышканын Маскыр-оол Дукар-оол, Сергей Дамдын-оол анык хойжунуң дугайын демни чаа танываан Очур малчынга чугаалап, оон кыштаанга кирип, чурттап орап ишти ары-силги, чыгыл, дегем бажымынга кирдим.

Өг-бүлениң херэжени ээзи Сеский Монгушвиңичинин кол хомудал, негелдези — чаа тө-

рүн хойларга, хураганнарга немерде чөп кылдыр киртир көк, чымчак хоолдуг ситен болду. Ол ам төнгөн, чүгө дээрге ийи чүгө ажыг хойлуг кодан колдууна шушту оолдаккан, хураганнар онча-менди алдынган, ам семсенагай догуптур тур. Хойжунуң огу Мерген улуг хойларын кадарып чоруккан, а хураганнарын оң аазы аңгылап алган, шагал-ла бер ооктарып, кадра берген болду. Ынчалмыже чаш хураганнарын-даа, ам алды дугаар төрүп турар хойларын-даа дептилдизинге немерде чөп-герилге нерде керек. Суг сөөртүлгенин база үзүктелди турар.

Өг-бүленин ортун огу Мерген эртен күзүп өлгөнгөн. Кенин база малчын уткуг кижиниң уруу — Сайпа Калзан, Оң ачазы Кара-оол Калзан, Чайлаг-Алакта Сүүр-Тей артында «Найрал» совхозтун бир кодан молдургаларын кадарып кыштаан. Анык өг-бүлө ады-незеринин малчын угун уткуар деп бичи-биле шитпирлен алган, чүгө дээр хойлуг кижжи каас, инектиг кижи тодуг дээрин олар алай кара чажыпдан билдирер.

Алай-оол ДАРЖАА.

«БЫШКАК» БИЧЕ БУДУРУЛГЕ

Охемчик ОНДАРНЫН тырттырган чургуу.

ЧИГИР СВЁКЛАЗЫ. ОНУ ӨСТҮРЗЕ ЧҮЛ?

Чөөн-Хемчик районун анык натуралистер станицазы эртен чыгып чигир свёклазы тарып, шешеп көргөн. Ол хөлчөк эзер болган. Ол—чөмгө херелдээр бистин биляривис свёкларының база бир хевирин. Бо үнүш чылыга кончуг ынак, свёкларының өске хевирлеринге болаарга, ишда чигир 18-20 хуу болуп турар. Ол картофель, чочак-тарак аймак, помидор, кукуруза тарып турган черге дыка экин эзер, а морков, репа шөлдө-ринге ону тарып болбас. Оларын арыгары дөмөй. Свёкла үренинн хөрүн 5-6 градус чылыг бергенде тарымыр. Эскээр чугаалаарга, май айын ортан үезинден бээр. Борбактажыры үр үнүш, ичканган ону тарымын орайт-дып болбас.

Оң үренинн шык хөрүңге 3-4 сантиметр хандыр олуртур. Бир дөрбөлч метр хемчээдин шөлге 5-6 үренин тавып каар. Одуруларын аразы 40 сантиметр хире болза ажырабас. Алс ажаалдазы берге эвес. Чашпанын аштар, хөрүнүн үлдүрертир. Чаг дургузунда ишк өлөз хо-лдугү суг-биле ситкер. А эдикти чүгө ийи-түр уаза ажылап болур. Бо таварыл-гада бештин бир кээз өлөк, а артан 4 кээз суг болуп ужурулг. Бир стакан ыш хөдүңге 10 литр суг холуп алгаш суггарар болза, кончуг ажыктыг.

Хоралакчы курттар чивезин дээш чигир свёклазының чанынга чешок, күчө, помидорун тарып алары чогулчалыг. Бүздөзүңн сөөлгү айдарында ону шуут суггарбас. Ынчан чигир көвдээр, ыччан-гаш догат дүшпөндө казып алыр херек. Адаккы бүрүдери оңа бергилээнин казып алгаш, чигир сиривун хайыдырып эгелесе, черле ажырабас. Тывага догат эрте дүжер болганда, сентябрь төңүзүндө, октябрь эгезинде казып алгы-ны дээр.

Бажынга садыгдан садып ап турарымыс ак чигир алмын бодунымас. Чүгө сиривун ол болур бис. Сиривуту варенье кылырынга, шайга холуп ижеринге дээш өске-даа чүдү-ге ажылап болур. Сиривуту кымыл алмыра, баштай чур, аштар, доораар, хайыдылар, чулуун ылагар, оон сиривуту алыр. Чигир свёклары казып алгаш, оон доураан сугга чүп кааптар. Смын кезер. Картофель аштааны ыш-каш картын чоңуп кааптар. Оон чуга кылдыр хөздөктөй кезер. Кылыны бир санти-метрден ашпас болза эки. Оон соонда баалыңның сава дү-вүнне демир сетка салгаш, свёклары олче уруп алыр. Сетканы свёкла каргакталып, хуокусузун дээш салыр. 1,5—2 литр ынг сугну 10 ки-лограм свёкла кырычыне ку-дулуп алыр. Шоолуг эвес отка-тип алгаш бир шак хире иң-дер. Азы свёкларды сугтуг савапы бир чүве-биле бүргөп шып алгаш, духовкага бир азы бир шак чартык хире үдеп ы-бырдыр.

Чүгө иччан сооду салыр. Свёклары чулуудан шүрөп алыр. Марляга, пөс халка суккаш, аар даш-биле чулуун сы бастыраар. Свёклары өске савага уруп алгаш, оон чарты-ны (1:0,5) ирне изиг сүт не-меш, 30-40 минута шитизне иңдер. Оон шүрже кулуп, свёклары чулуудан ады-

лаар. Сөөлгү чулукту баштай-гызынга немей кулуп алыр. Оон улуг эвес отка суу бусталып чоруй баар кылдыр иңдер. Ынчан 4 литр чулуктан суук варенье шыкаш 1 литр сиривуту ак болур. Тодаргайлаарга, свёкла чулуу баштайгы турган хемчээлин-ден 4 катап эвээжээр шык-а-жыл.

Оон соонда эки арыдыр аш-тал каан шил саваларга сиривуту куткаш, оларын аксын ыж кылдыр дуглап каар. Ба-жымыга кымыл каан сиривун азы ак чигирге болаарга, хоолууг чөм болур. Ында витаминер, минералдыг дустар хөй.

Свёкларыны сөөкөрдөкөга кажыгарайлар кылдыр кадыр-гаш, ол доран мал-маганга, бичи урурларга амданың, чагай чөм кылдыр берип бо-лур. Оң үренинн чыгыдып ап болурунун адреси мындаг: 625043 Тюмень хоорай, Пирог кудумчузу, бир дугаар бажык, «ФЭБР» эмнегес-био-логия төвү.

Эртен чазын бир кило-грамм үренинниң өртөз 24 рубль турган чүве. Ам каш апарганын билбес бис. Тывага чигир свёклазы кончуг эки эзер болганда, ак чигир бо-дурер завод дугайында айт-кы ам фантастика, хоолун чү-гаа эвес-тир. Ынчалган бис-тер. Чөөн-Хемчик районун анык натуралистер станицазы-ның башкылары. А. Шум-овтун свёкла дугайында кө-дүргөн айттарың изин-биле аеткип тур бис.

Референдумга уткуштур

КЫЙГЫРЫН ТУР МЕН

Черин садар, сатпас дээш чоңуну санаалары, бадаллары солуннарда референдум мурунунда хөй-биле парламенттин турар-дыр. Ону помчун та-ныжып, сайгарып тур бис.

Тывага өскөртөн келген кижилерин колдуу-ла черин са-дал, оон бол-хууза черин са-дал, хөй түнүгү акша, хаан доллар кирип алыр сакын-тыг кижилер оларын арзын-да ажы-биле чугаалап бол-за, дөмөй-ле бар. Ам болур референдумга чүгө тус черин чурттакчылары тывалар кижир болза, чоңун 90 хуу-зу дөмөй-ле черин садарына чөпшээрешпес боор.

Бир эвес. Тывада чурттап турар эске националлар шит-ту черин садар дээш бады-лашкынын бээр болза, чери-

нис чок каарынын айымы дигрилди келгени ол. Ынчалгаш ол айтыры мени сатыскра-дып турар.

69 харлыг, инваляд ашак мен, черин менээ халаска-лаа берзе, оон ажырым көрүлгө, апаз кол дээр, чүш келип ажылдаптар ханымым ам чок. Чүгө чоңун дээр, келир үде салгалым дээш, сакымым сар-гы, шити-хөмчү куларан чо-руур апардым. Бо чагааны рес-полиянык; бичиж бергеним ужуру-даа ол.

Кырган өгбөнер кыйгырым тур мен. Референдумга кир-жил, черин сатпас дээш бады-лаалынар!

Самбуу КУУЛАР. Пенсионер. Ак-Довурак хоорай.

ТЫВА ЧЕРИВИС ДЭЭШ ШУПТУ БАДЫЛААЛЫНАР

Референдум чоокшудан ту-дум, Тываыстың чери дээш дүвүрел мени улам хөлдөдип туруп берди. Чүгө дээрге бир талазында, Тывада орус дыл-дыг чоңуң көвей кезин бол-гаш боттарын бой берген азы чүгө хуузунда-ла хөдүн эрт-тир баймырын болааш, тыва чоңунун, Тыва чуртунун келир үелерде кандыг байдалга кээп, таваржык болурун чедир угаавайн турар чамдык тыва-лар база черин садып, хуужу-дар кылдыр бадылап каапса хөдүп апарды. Бо бүгүнүң ужуң кижи дүвүрөвөс арга чок-тур.

Мен бодаарымга, черин да-ча, огород... дээш-даа хуужу-дуп, садылган, ызыгуур салгаар өңү кылдыр шуут-да албан эвес. Чүгө дээрге ызы-туру үзел-бодалаг кижилерини ыя анаа тептинип алган, дөчө, огород черин хуужудуп садар болганда, өске черин база хуужулар, салдылар эр-ге негеп туруп бээрн чайдаш чок. Ындаг айылдыг безерек шитпирин шуут үндүрбээни-де дээр эвес бе? Кижиниң кылып алысканы бажың-бал-гады, ажаан, тарып турар огороду оон хуу өңүзү бо-байн канчаар. Оон бугурун, кылып алган бүгү чүвөлери хуу өңү болуп, ызыгуур сал-ган артар-даа ужурулг. Ка-жан кижжи огород, ача, ту-дугларың өске кижиге садыл-кан үеде, чер база оон өңүзү апаар. Ынчалза-даа, бир-тээ, чер дээш эгезинде эвээш-биче төлөвирин оон чыл бүрү үн-дүрүлгелерин күрүнне төлөп турган чүве болганда, салы-лажылга үезинде колдуунда ында бажың-балганд дээш, огород-салды ажылап, белет-кеп кылып кааны дээш төлө-вир төлээрн садып ап турар кижиге билдинтир, а чер база оон түр хуузуңда өңүзү болу-бээр. Ынчалза-даа ул чер алдында дөмөй-ле ийнигин, чоңуңу, күрүнени болуп ар-тар ужурулг.

Референдумда мен: Тыва Республикага черин хуу өңү кылырынга «Чөпшээрешпес мен» деп харымын арттыргаш,

Чыргал СЕРЕН-ООЛ. Пенсионер башкы.

ПРОВЕРЬТЕ ПРАВИЛЬНОСТЬ ОФОРМЛЕНИЯ АБОНЕМЕНТА!

На абонементе должен быть представлен отписк кассовой машины.

При оформлении подписки (переподписки) без кассовой машины на абонементе представляется отписк кассового аппарата от владельца. В этом случае абонент выдает подписчику с квитанцией об оплате стоимости подписки (переподписки).

Для оформления подписки на газету или журнал, а также для переподписки издания бланк абонемента с достаточной количеством заполняется подписчиком чернилами, разборчиво, без сокращений, в соответствии с условиями, изложенными в каталогах Союзпечати.

Заполнение месячных делет при переподписании издания, а также делет «ПВ — МЕСЮ» производится работниками предприятий связи в Роспечати.

Бүрү дил-домактарың болган кудурларым, салгы-наймазың болгаш шажым-чүдүлгөң төү турган. Бичангаш ажил-агый, үндүргү-хайгыт, чаргы-чалым дээш, өскө-даа айтырлар маңа шийтирелтиң турган. Бичала-даа...

Тыва 1757 чылда Манчым-Кыдаттың аспапта киргенден бээр 1911 чылда чедир, 154 чыл дургузуда, бактың багың көрүп, хилинчектегирин келген. Манчым-Кыдаттын Улаастайга турган генерал-губернатору чуну-даа тыва-ларга баш билиндирбей келген. Аар үндүртүп төлөп, ажил-даар кижилер чоруулар берип, канчамай турдувус дээр боор.

Күрүне шыгжырында бижик-документаларын көрүп орага, кыдаттар биске дыка-ла каржы турган, хой кижилердин амынзга төскөн-дир. Оларын хоолузуң белиң көрүңдер: «13 чылда (1808 чылда) Чанман Хесей амбас-торун айтканында болза, төр-күл дөрбөт, когуд, тыва кижилерин оордан малы 10 баш чедер болза, шунту-ун боол өлүрүр, оон эвээшти оордаза, даш кинданга хоруг-туруура...

Бүрүн Самагалдайын, тургустунганымдан бээр 220 чыл болуп оон бо чайын Бүгү-Тываның байырдалы

буруудаттырган болгай: «Коммунист кижик канчал бардык сен? Самагалдай дээрсе, Тыва-га сарыг шажынын негте-герле, репрессия саргыжыма кирер. Астың черге буруудат-тырган кижилеринде, чарык-каа кижилер эргезин казыт-кан адмууучун мал Эвир-Кара-мы-да, анза-ла узукта-тыткан хурээ-хитт болгаш

кылдыр эрттирер. Ол дуга-рында шийтирер республи-каның Чыгаа үндүргөн. Тыва-ның төгүзүнде бир дугаар болуп бо болушкуну Чазак деткнишкан, яны-буру-дуганы баш көртүзүп эгелеэн. Бизде деткениче районунда, республиканың-даа чо-ну өөрүп турар. Ол байыр-ладдын бүгү чоңуу болуу чайлаш чок. Анза моолдар, алтайлар, хакастар, кыдаттар база кижилер ужурулуг.

Тываларнын өөрүшкүзү болган муңгаралы-даа, Тыва-черин хөгжүлдес болгаш буруушкыны-даа чээрби чылдарын эгезинче чедир Самагалдай-биле тууш тур-ган. Самагалдай моол, кылат, индий, көрөй болгаш өскө-даа чуртап-биле орук белирин база болуп келген. Оон ула-мындан бо бурунгу суур яны-зы

дип манаар. Оорлаан мал дээр болуп болза, оорлаан шунтуу азып өлүрүр».

Төрө херээниң 19 чылда Манчым хаанын кеземче хоолузуңдан: «3-5 мал оорла-нда, оорну Хойман Шан-дун деп черге шалдуур. Уле-ше кирешин кижини мой-нунга бир айда дөңгү кели-рер болгаш 100 кымыч кагар». Мынчал кээрсе, алаан-ду-руннарда өскө салым чок тур-ган-дыр. Бичангаш тыва болгаш моол арттар Колту (Хово) дайыннга кылат эжелелерин чылаш паны-каны ол-дур. Бичан Самага-лайан Моолде айтканга тыва шерияларын бир бө-лүтүң командир оң сес харың Оон Казанмай бол-ган. Улуг-Хемге түрүчү суму даргалап келген, ам амдым-

рал-кандырылга комбина-нын директору Буталдай Казановичтин ачыы ол-дур. Самагалдай 150 хире чыл дургузунда Тываның найы-сылан болуп келген. Тывага хамаат дайын үезинде найы-сылалды Шуурманка ту-дуур эгелеэн. Новайың чыг-даар чери, ийя каат школа, өртөөл бажыны черегин ту-дуглар эгелей берген турда, Албан Демчи нова өлүртүп каан, Каш чыл эртенде, найы-сылал Хем-Белдир болган.

Самагалдайнын төөгүзүңе эки-даа, багы-даа болушкунунар тургулаан. Барон Ун-герлин Казанев биле По-пол-ухинге баштапкан чорук-кан дээрбечилери Тарлаш-кыга Косеовтун отрядыга чыла шалтырган. Бичан хайтымчылар Самагалдай хурээниге быжылганган ак-тарга таваргы берген. Анаа Карий-оол, Самбуу, Кузьмин суугар өлүрткөн. Оларга ту-раскалды Кудурга бажы-ныны чангына тургускан турган, ам оң кайда барга-ны билдинмес.

Чөөн чүк уаустарынын Ком-мунистт үнерсетидиниң ийи куруузу кооскан. Тыва бажының даргазыма ажил-дап турган Чооду Начын Бо-ра-Шай үйбээниге өлүртүп каарга, Кызыла чаа ажил-дап турган Түк клубтан кады-өлдүргөн эки — Барым-Хем-чүлдэн Омонхуу Бышак-Кара-биле калы 1930 чылдын март 17-де хөөржүткөн.

Ужен чыдарың ортаа үезинде Иркустың эртем чеап алган Чооду Карый-оол баштайгы тыва эмирчи-нин бирээни болган. Оон олгу Владимир Карый-ооловун Чооду «Профессор Зубов» эртем-шындык студияның катангынын ордалчмы, судюунол оюлуккайданың на-чалыгы болуп, Антарктида-га сес чык ажалдаан. Ол Муруну Полоска дөрт катап четкен. Дошка кыстырган «Обе» дизель-электростолду

уштурууга дидим болгаш эрестеп болгаш дээр Ок-тябрь Революцияны өрде-биле шаңчаккан. Паотияны Ленинград хооромунун сек-тор эрестекчилер, Смоль-ный ажилдаан баштайгы тыва кижилер ол, Баштайгы тыва полярник жаза ол.

Баштайгы жуукучу Ч. Ки-дисейден эгелеэн. А. Про-кофьевтин «Россия» деп шу-дугалынын маалыры А. Шу-мовка чедир солун төөгүлүг кижилер Самагалдайга тур-ган. Бичала-даа Самагал-дай амбын ноюнаның чурту болуп, бүтү дегелерге сура-жкан. Бичангаш ол эгезүлүг салгакчаларынын дугайында Күрүне шыгжырында чуну тып алганмын силерге соонургазып көрөйм.

Хамык-ла амбынаның үн-дөзлекчи Хуралмай дед кижилер чүе-дир. Ол кылат эжелелеринде туур түрүлүп келген. Оон олгу Дажы Тыва-нын баштайгы амбын ноюны болган. Ол 1788 чылда өлгөн. Эрге болгаш чаргыра оон олгу Данынга келген. Бичал-да-да ол үр болган, дөрт-ле чыл болган. Данынның олгу чок болганындан, оон

дугамзы Селембал Тываның чаргыкчы болган. Селем-бал 1814 чылда өлүп каарга, олду Бадмажан оон орунга олурган. Бадмажанын орунга оон дугамзы Ламажал 1838 чылда солуккан. Ону Селембалдын ушук олгу Шин-данын (азы Сендажи) солган. Шынданынның орунга оон боудуң олгу Өлөй-Оуур амбын ною болган. 1899 чылда Өлөй-Оуур өлүп каар-га, оон орунга чангыс олгу Комул Доржу олурган. Хазың Россия-биле харыл-дааны эгелеэн кижиле бо-ла болгай. Бо ямын ноюнын кыштан болгаш өскө-даа хонар хопштары билер улус ам-даа бар.

Чооду КАРА-КУСКЕ. Журналист.

«НАЦИОНАЛ БОТ-МЕДЕРЕЛДИ ОТТУРАР»

Россия Федерацияның Санкт-Петербург хоорайда Буддизм шажынын кара чыгыс хурээни Гуинэчой-ный дааның улуг ламазы Бямтыг башкы Дэнзай Хайбузу (чоғум ады Федор Сергеевич Самаев) чоок-та чаа Тыва Республикага аалдан чоран. Анда бистиң корреспондентивис Борис Ондар ужурашкан, каш айтырмы салган.

Бямтыг башкы, доңу-намаларыңар чугаалап көрүңер.

— Бурятияны Окин районун Орхан суурга 1954 чылда түртүткөн мен. Ол суур Тывадан ырак эвес Тожу-биле кызыгарлашкан черде. Шко-ла доосканы соонда Улан-Удэ хоорайга башкы инсти-тутуңа кирип алган мен. Анза бир чыл өөренигим соонда мени Ленинградтың Күрүне университетинин Чөөн чүк факультетинде шилдикле-кен. Анда дөртүк курсту доо-узу турууда, Моолче стажир-ропкаладан чорудушкан. Бир чыл ажилдан чоруй, боуду-нуң келер үеги башкым Кам-бы лама Гомбоевге ужуражы берген мен. Оң салдары-биле Улан-Батор хоорайда Буд-дизм шажынын институту-чө өөренип кирдим. 1975 чылда ону доостум. Оон Бурятия-ның Иволга даанына ийи чуруй алыдым. Ийича чоруй Индияның Дхарамсалэ болгаш Гомон даанына өөренип чордум. Амгы үеде Санкт-Петербург хоорайда буддизм шажының Гуинэ-чойной даанында ажиллап турар мен.

— Амгы үеде солунарга кижилерге сүзүңниң чурт-тап артып каар дээр чектегит материалдар бо-ла парлатты-на бээр аларган. Черсе мы-чаш дыважан ораны, эрлик ораны деп билишкенинриң канчаар тайлырлар болур сизер?

— Моолдун Улан-Батор хоорайга Камбы салгылаң лама Гомбоевге ужуражы берген мен деп үстүңе чугааладым. Соо-биле беседалашканым соонда сарыг шажының өөр-енигиз кижиниң сестил-саргы-жыңа чогуун эскерип каан мен. Ону барык саргы-сеткил дугайында эртем деп болур. Буддизм эртемде ламалар кижиниң саргы-сеткил үе-дүп-ле ханызы-биле ши-чип келген. Бичангаш оң дугайында яны-буру ула-нышкыныгарың эртем ажалы ажилдакчыны оңу бүтү назыманда-да төндүр өөрени-р берге. Оон улунда ула-нышкыныгар азым-биле эртем-челерде шажымчылардың хой болганы-биле ол өөрдик бүрүнү-биле ажил-латканын турар. «Шажың дөп сөстүң улунда Тывада религия деп соора ажиллап турар-дыр. Турк-моол укугу дугайында эртем дээр уткалың. Чөөн чүк уаустарының ды-дарында религия дээр уткалың сөс шуут чок. Бичангаш буд-дизм религия эвес, а өөрдик, математика, ботаника, химия, физика, дылдар дээр, оон-даа өскө».

— Тыва Республикада кел-ген сорулгар чүе?

— Бай-Тайга районунң Кы-зыл-Дар хурээниңде Сотпа башкы Санкт-Петербург хоорайга чедип барып, мени ча-лангач, Боуду-даа Тыва Республикада шажык тива-тиледеринин байланы өөр-енип көөр болаан мен.

— Каш дыл билер силер?

— Англи, тибет, моол, орус дыллары билер мен.

— Санкт-Петербург хоорай-да Гуинэчойной дааныда тыва хуурактар канды өөренип тураларыңар?

— Тыва хуурактар аажок кызып туралар. Оларын со-нуургалы, чүткүзү улуг-дур. Келдинде барып буддизмнің өөрдени Тывага сайырап шуудай бээр дээринге буу-рээр мен.

— Амгы үеде солунарга кижилерге сүзүңниң чурт-тап артып каар дээр чектегит материалдар бо-ла парлатты-на бээр аларган. Черсе мы-чаш дыважан ораны, эрлик ораны деп билишкенинриң канчаар тайлырлар болур сизер?

— Буддизмнің өөрдениңде бугу-ле динг амтырган б дугу бөлүкчө чарлып турар. Бирги бөлүкчү санскрит дыл-да «сва» дээр. Ону очуду-рарга, бурганнар дээр, коғум бугу чүвени бугуңер бурган дээр утка ылаа чок. Анза-ла күчүдүг амтырган дээр. Ажы-биле чугаалаарга, дээр-де чурттан турар амтыр-андыр ийин. Ийинг бөлүк санс-крит дылда «сура» азы кар-рапка козулбас аза, буж, шу-ла бус, джирелер, оран, чер-чүр-тээр. Ушкү бөлүкчө кижилер, дөртүк бөлүкчө чер кы-рында бугу-ле адмууучун дин-р амтырган ламалар. Бешки бөлүк «прега» (мур-нуку амдыралында хараң чоран амтырар), алдыгы өөрдик бүрүнү-биле ажил-латканын турар. «Шажың дөп сөстүң улунда Тывада религия деп соора ажиллап турар-дыр. Турк-моол укугу дугайында эртем дээр уткалың. Чөөн чүк уаустарының ды-дарында религия дээр уткалың сөс шуут чок. Бичангаш буд-дизм религия эвес, а өөрдик, математика, ботаника, химия, физика, дылдар дээр, оон-даа өскө».

— Тыва Республикада кел-ген сорулгар чүе?

— Бай-Тайга районунң Кы-зыл-Дар хурээниңде Сотпа башкы Санкт-Петербург хоорайга чедип барып, мени ча-лангач, Боуду-даа Тыва Республикада шажык тива-тиледеринин байланы өөр-енип көөр болаан мен.

— Каш дыл билер силер?

— Англи, тибет, моол, орус дыллары билер мен.

— Санкт-Петербург хоорай-да Гуинэчойной дааныда тыва хуурактар канды өөренип тураларыңар?

— Тыва хуурактар аажок кызып туралар. Оларын со-нуургалы, чүткүзү улуг-дур. Келдинде барып буддизмнің өөрдени Тывага сайырап шуудай бээр дээринге буу-рээр мен.

— Амгы үеде солунарга кижилерге сүзүңниң чурт-тап артып каар дээр чектегит материалдар бо-ла парлатты-на бээр аларган. Черсе мы-чаш дыважан ораны, эрлик ораны деп билишкенинриң канчаар тайлырлар болур сизер?

— Буддизмнің өөрдениңде бугу-ле динг амтырган б дугу бөлүкчө чарлып турар. Бирги бөлүкчү санскрит дыл-да «сва» дээр. Ону очуду-рарга, бурганнар дээр, коғум бугу чүвени бугуңер бурган дээр утка ылаа чок. Анза-ла күчүдүг амтырган дээр. Ажы-биле чугаалаарга, дээр-де чурттан турар амтыр-андыр ийин. Ийинг бөлүк санс-крит дылда «сура» азы кар-рапка козулбас аза, буж, шу-ла бус, джирелер, оран, чер-чүр-тээр. Ушкү бөлүкчө кижилер, дөртүк бөлүкчө чер кы-рында бугу-ле адмууучун дин-р амтырган ламалар. Бешки бөлүк «прега» (мур-нуку амдыралында хараң чоран амтырар), алдыгы өөрдик бүрүнү-биле ажил-латканын турар. «Шажың дөп сөстүң улунда Тывада религия деп соора ажиллап турар-дыр. Турк-моол укугу дугайында эртем дээр уткалың. Чөөн чүк уаустарының ды-дарында религия дээр уткалың сөс шуут чок. Бичангаш буд-дизм религия эвес, а өөрдик, математика, ботаника, химия, физика, дылдар дээр, оон-даа өскө».

— Тыва Республикада кел-ген сорулгар чүе?

— Бай-Тайга районунң Кы-зыл-Дар хурээниңде Сотпа башкы Санкт-Петербург хоорайга чедип барып, мени ча-лангач, Боуду-даа Тыва Республикада шажык тива-тиледеринин байланы өөр-енип көөр болаан мен.

— Каш дыл билер силер?

— Англи, тибет, моол, орус дыллары билер мен.

— Санкт-Петербург хоорай-да Гуинэчойной дааныда тыва хуурактар канды өөренип тураларыңар?

— Тыва хуурактар аажок кызып туралар. Оларын со-нуургалы, чүткүзү улуг-дур. Келдинде барып буддизмнің өөрдени Тывага сайырап шуудай бээр дээринге буу-рээр мен.

— Амгы үеде солунарга кижилерге сүзүңниң чурт-тап артып каар дээр чектегит материалдар бо-ла парлатты-на бээр аларган. Черсе мы-чаш дыважан ораны, эрлик ораны деп билишкенинриң канчаар тайлырлар болур сизер?

— Буддизмнің өөрдениңде бугу-ле динг амтырган б дугу бөлүкчө чарлып турар. Бирги бөлүкчү санскрит дыл-да «сва» дээр. Ону очуду-рарга, бурганнар дээр, коғум бугу чүвени бугуңер бурган дээр утка ылаа чок. Анза-ла күчүдүг амтырган дээр. Ажы-биле чугаалаарга, дээр-де чурттан турар амтыр-андыр ийин. Ийинг бөлүк санс-крит дылда «сура» азы кар-рапка козулбас аза, буж, шу-ла бус, джирелер, оран, чер-чүр-тээр. Ушкү бөлүкчө кижилер, дөртүк бөлүкчө чер кы-рында бугу-ле адмууучун дин-р амтырган ламалар. Бешки бөлүк «прега» (мур-нуку амдыралында хараң чоран амтырар), алдыгы өөрдик бүрүнү-биле ажил-латканын турар. «Шажың дөп сөстүң улунда Тывада религия деп соора ажиллап турар-дыр. Турк-моол укугу дугайында эртем дээр уткалың. Чөөн чүк уаустарының ды-дарында религия дээр уткалың сөс шуут чок. Бичангаш буд-дизм религия эвес, а өөрдик, математика, ботаника, химия, физика, дылдар дээр, оон-даа өскө».

— Тыва Республикада кел-ген сорулгар чүе?

— Бай-Тайга районунң Кы-зыл-Дар хурээниңде Сотпа башкы Санкт-Петербург хоорайга чедип барып, мени ча-лангач, Боуду-даа Тыва Республикада шажык тива-тиледеринин байланы өөр-енип көөр болаан мен.

— Каш дыл билер силер?

— Англи, тибет, моол, орус дыллары билер мен.

— Санкт-Петербург хоорай-да Гуинэчойной дааныда тыва хуурактар канды өөренип тураларыңар?

— Тыва хуурактар аажок кызып туралар. Оларын со-нуургалы, чүткүзү улуг-дур. Келдинде барып буддизмнің өөрдени Тывага сайырап шуудай бээр дээринге буу-рээр мен.

— Амгы үеде солунарга кижилерге сүзүңниң чурт-тап артып каар дээр чектегит материалдар бо-ла парлатты-на бээр аларган. Черсе мы-чаш дыважан ораны, эрлик ораны деп билишкенинриң канчаар тайлырлар болур сизер?

— Буддизмнің өөрдениңде бугу-ле динг амтырган б дугу бөлүкчө чарлып турар. Бирги бөлүкчү санскрит дыл-да «сва» дээр. Ону очуду-рарга, бурганнар дээр, коғум бугу чүвени бугуңер бурган дээр утка ылаа чок. Анза-ла күчүдүг амтырган дээр. Ажы-биле чугаалаарга, дээр-де чурттан турар амтыр-андыр ийин. Ийинг бөлүк санс-крит дылда «сура» азы кар-рапка козулбас аза, буж, шу-ла бус, джирелер, оран, чер-чүр-тээр. Ушкү бөлүкчө кижилер, дөртүк бөлүкчө чер кы-рында бугу-ле адмууучун дин-р амтырган ламалар. Бешки бөлүк «прега» (мур-нуку амдыралында хараң чоран амтырар), алдыгы өөрдик бүрүнү-биле ажил-латканын турар. «Шажың дөп сөстүң улунда Тывада религия деп соора ажиллап турар-дыр. Турк-моол укугу дугайында эртем дээр уткалың. Чөөн чүк уаустарының ды-дарында религия дээр уткалың сөс шуут чок. Бичангаш буд-дизм религия эвес, а өөрдик, математика, ботаника, химия, физика, дылдар дээр, оон-даа өскө».

— Тыва Республикада кел-ген сорулгар чүе?

— Бай-Тайга районунң Кы-зыл-Дар хурээниңде Сотпа башкы Санкт-Петербург хоорайга чедип барып, мени ча-лангач, Боуду-даа Тыва Республикада шажык тива-тиледеринин байланы өөр-енип көөр болаан мен.

— Каш дыл билер силер?

— Англи, тибет, моол, орус дыллары билер мен.

— Санкт-Петербург хоорай-да Гуинэчойной дааныда тыва хуурактар канды өөренип тураларыңар?

— Тыва хуурактар аажок кызып туралар. Оларын со-нуургалы, чүткүзү улуг-дур. Келдинде барып буддизмнің өөрдени Тывага сайырап шуудай бээр дээринге буу-рээр мен.

— Амгы үеде солунарга кижилерге сүзүңниң чурт-тап артып каар дээр чектегит материалдар бо-ла парлатты-на бээр аларган. Черсе мы-чаш дыважан ораны, эрлик ораны деп билишкенинриң канчаар тайлырлар болур сизер?

— Буддизмнің өөрдениңде бугу-ле динг амтырган б дугу бөлүкчө чарлып турар. Бирги бөлүкчү санскрит дыл-да «сва» дээр. Ону очуду-рарга, бурганнар дээр, коғум бугу чүвени бугуңер бурган дээр утка ылаа чок. Анза-ла күчүдүг амтырган дээр. Ажы-биле чугаалаарга, дээр-де чурттан турар амтыр-андыр ийин. Ийинг бөлүк санс-крит дылда «сура» азы кар-рапка козулбас аза, буж, шу-ла бус, джирелер, оран, чер-чүр-тээр. Ушкү бөлүкчө кижилер, дөртүк бөлүкчө чер кы-рында бугу-ле адмууучун дин-р амтырган ламалар. Бешки бөлүк «прега» (мур-нуку амдыралында хараң чоран амтырар), алдыгы өөрдик бүрүнү-биле ажил-латканын турар. «Шажың дөп сөстүң улунда Тывада религия деп соора ажиллап турар-дыр. Турк-моол укугу дугайында эртем дээр уткалың. Чөөн чүк уаустарының ды-дарында религия дээр уткалың сөс шуут чок. Бичангаш буд-дизм религия эвес, а өөрдик, математика, ботаника, химия, физика, дылдар дээр, оон-даа өскө».

— Тыва Республикада кел-ген сорулгар чүе?

— Бай-Тайга районунң Кы-зыл-Дар хурээниңде Сотпа башкы Санкт-Петербург хоорайга чедип барып, мени ча-лангач, Боуду-даа Тыва Республикада шажык тива-тиледеринин байланы өөр-енип көөр болаан мен.

— Каш дыл билер силер?

— Англи, тибет, моол, орус дыллары билер мен.

кылып, кударап-куюмнал, өөрүп-амырап, коргун-иргип, адааргап, чоргарлааны-даа болур.

— Бир өлгөн соонда кижик ка-тан кижик кылдыр төртүткүп болур шыкжыма?

— Болбай калчар. Кижик-ниц солгу туртталгач амгы бо хүнерде кызып турар эр-рөөлүн көчүт хамаржыр. Буддизм өөрденинде «карма» деп билишкени бар. Оң ут-каны колдуунда шимчээшкни дээр. Эки азы багыт ула-нышкының кармалар база бар. Бир эвес болдуска, амы-лы амтырларга бичан-даа хара кылбай, ачы-буян кы-лып чорал болузна, сөн бугу-ле шимчээшкни, амды-рал-чуртталгач эки ула-нышкының карма болуп, катан-ла оо-ла буянын орук-че, кижик болуп катан төртү-түп болур. Бир эвес багыт болуп болузувуса, боттары-нар бенин билер болгай сиз-лер. Багай чорук кижини ылап-ла багай чүеже тырт-тар. Соңу назыманда эрлик ораныга бодалар.

— Амгы экономиктиң сан-дараашкынын шыдакып өр-теринге чоңа чүңү сүмелер болур сизер?

— Буддизмнің өөрдениң дугаар, кыжик шунту чүе бар: угаан, шыдамкы чорук, талант, күш-ажыла тура-со-рук дээр оон-даа өскө. Кижик өскө бугу амтырлардан эң чырык угаанын амтыр бол-ганда, оң чуртталгач өскө чүдүлден-лаа эвес, оң боуду-дан хамаржыр. Кижик бугу-ле азырларкы хөөндөн ушуну-ву, боудулар бар арга-мер-же-дил, талантыны сайыра-ла, күш-ажыла ажиллар болза, экономиктиң сан-дараашкынын ажил эрте бээр.

— Тыва чоңа чүңү күзээр сизер?

— Тыва чоңу биле сеткил-дик, дуузарга улус деп шаг-дан тура билер кижик мен. Амдымында сеткил-саргыш азышкыны, массалык-биле арга-лар чоруктар ам-даа дээр болур. Ону чидирер дээр болза, чоңуң национал бот-медерелин оттурар, тыва культураны, ажил-агыйлар-ны катан тургузар керек. Олче улаанышкының ажил-дар кылдынын-даа турары ылаң-дир. Чоңу культура-биле чергелештир шажык би-лини чоңа четчир-биле та-лардыр койгуч-ла күзээр кижик-дир мен. Бичан олар боттарын болгаш боудуңу, оон оларга кандыг онзагай салдарынын билеп алырлар ийик. Бичангаш тыва чоңа Буддизмнің өөрдениңе са-гыш салдыр, оң билгилери өөренип, амдыралга ажиллап сагымын күзээр-дир мен. Буддизм — тыва культура-биле смирй харылаалы.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

— Интервью дээр четтир-диңиз.

Артистер болгаш амыдырал

ЫТТАВАС АРГА ЧОК АПАРДЫ

Хомудал чагаа

Бис, Ленинградта күрүениң театр болгаш кино институту-нуң 1968 чылдын доозукчулары, театрымыска доозуп алган мергежилвиис аайы-биле ажылдаа-ла 25 чылдын шүүрүн басып тур бис. Бо хүнге чедир чоңууска бүгү күжүүстү өргүтүп, бараан болуп чор бис, нинчангаш ажылымысты түнелдиг деп санаар бис. Ол-даа мындаг ханы, ийчалаа-даа республика-выстың Кудлурга амыдырал-выстың талышпаан бисче ээ көрүрүп, амыдырал-чуртталга-вын кайдыг ирги деп сагыш салып турганын саргымыс-тыр бис. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чурттаар бажын айтырчы-дыр ийи.

Дынаарга, Культура яамы-зынга бажынаары берген-не боор, ол бажынаары ап турар кижилер министрствонун амыдыралчылар боор чүе-дир. Сайылдыс Ч. Ч. Д. Ол-дар безни каш уаа бажын соладу, чоокта чаа 4 өрөөл бажын алды, оң орадакчыны В. О. Наксид база 3 өрөөл бажын алды. Дынаарга-ла, бодунга чок кижилеринге, оларнын ажы-төлүгө бажын берген боор-дур. Ындыг аны-дыг өрте-дужаалын ажылгап, боттарынга таарымчалыг бай-дал тургузуп ап турар, а оңу кым-даа хыяп көрбөс, биле-дээ мыттавак! Азы чүгө дааргаларга мындаг өрге тура-ры ол бе? А бисти кым кам-галаарыл?

Же үндүр сывырыптар эвес. Л. И. Солун-оолдун байдалы база мында, Д. Н. Барыңмаа шада-ла артистер, режиссер-лар оодурук чурттап каалкан театрың ирик-сазан ийиңи чуртталга шөлүндө чурттап олурар. И. И. Лопсан база театрыңи 1 өрөөл обжектине-зинде 23 харыг огу-биле чурттап олурар. Шүтүгүс назы дөгүп, калдыкшымыс, харык-шынэвис баксыраа-даа болза, бо хүнге чедир салдыммай ажылдап чор бис. Бисче кым көрүрү уурду-гу? Шына-ла, кымга-даа херекчөк апаргымыс ол бе деп бодан, баш мунгаш олур бис. Азы бо үениң репрессия-зынга таваржып турарымыс ол бе? Чүү дээр?

Людун СОЛУН-ООЛ, Тыва Республиканың Күрүне шаанналынын лауреады, Россияның алдарлыг артизи. Дадар БАРЫҢМАА, Тыва Республиканың алдарлыг артизи. Ирина ЛОПСАН, Тыва Республиканың алдарлыг артизи. Хертек ШИРИН-ООЛ, Тыва Республиканың алдарлыг артизи, Күрүне шаанналынын лауреады.

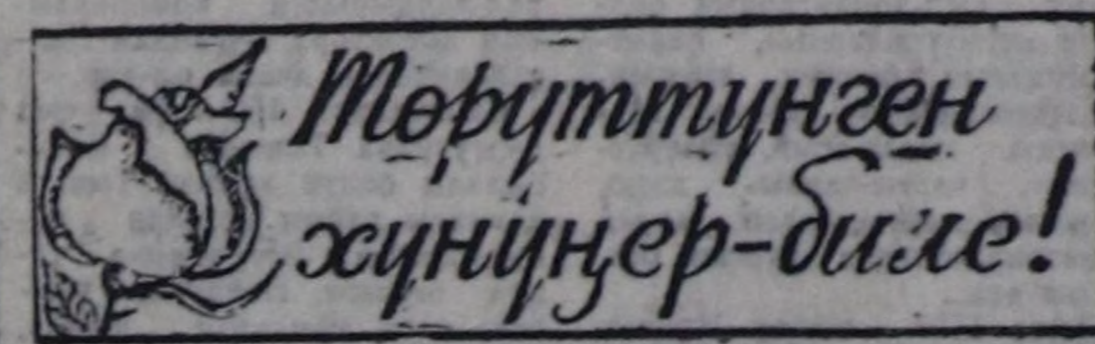
АЧЫ-БУЯН БЕНЕФИЗИ

Кандыг-бир артистин азы бөлүк артистерин амыдырал-байдалын жижидеринге ду-заламчы кылдыр санага ку-седир оюн көргүзүүнү бене-фис дээр. Санкт-Петербург хоорайда театр академиязы-нын тыва бөлүмүнчү сур-гуулары шөг-лаа мындаг дузаламчыга аажок херекле-диг. Кирген орулдагы олар-га бөр бенефисти Тыва рес-публиканың алдарлыг арти-зи, Тыва республиканың Кү-рүне шаанналынын лауреады Надежда Наксид белетип кыла.

Бо хүнүмде аймак арти-стиң чогаалчы кезээни В. Кок-оол аттыг хөгжү-мүн театрынын уран чүдү чөвчүлөгү үндүгү деп ху-дөө алгаш, театрыңи реперту-арыга кийрген болгаш оң баштайгы көргүзүү бо чыл-дын апрель 24-те театрыңи сивазыңга болур.

Чогаалчы кезээниң про-граммасында артистин азы-бүгү челиншининг ойнап-шыларинден үндүлдүр уран номчулга кирен. Оон аны-да, суралгы яраажылар Сергей Ондар, Римма Соржү Тыва Республиканың Күрүне шаанналынын лауреады Айдың Моргай-оол, артист Эвир-оол Монгуш, Тыва Республиканың алдарлыг артистери Виктор Наксид, Дыргык Монгуш олар кезээниң чорудула-зынга киржираар.

А. ДАРЖАА.

Төрүттүнгөн хунүңер-биле! Каз-Хем районун «Совет Тыва» союзунуң хоочун чылгычы Свезен Доуэр-ооловч САЛЧАК—бистиң эрес-кежээ ачымыс. Ол апрель 24-те 60 харлаар. Аас-кеженин аргамчы-лап, узун назынны уруктап, шыдаа-күштү салдымын, ача! Төрүттүнгөн хунүңер-биле ажы-төлүгөр, оларнын уруг-лары курак чедир мөгөйш, силерге моор-даа сонгар экени күзеп, каң дег калдыкшылды, узун назын назылаарын күе-дивис.

Уруглары: Света, Римма, Ирина, Артур, Аас, Наия, күзээ-зи: Роман, кенин Римма болгаш чылгычыны чымш-ишти кады-кырааны Ланый Норбуева.

Бистиң ылак ававыс Санчымаа Салчат-ооловна ДОНГУР апрель 24-те 60 харлаар. Ол Самагалдай суурга хай чыл-дарда башкы шуугунга ажылдап, уруглар кижиздала-зынне уугу-түрүн кирип келген. Алыс боду будуштут, биче

сеткилдиг ылак ававыс үш уругунун нези. Ававыска төрттүгүсүн хунүң таварыштар сеткиливис ха-нызыдан ийиг байыр чедирин, калдыкшылды, аас-кежикти, ажылгады челиншинерин күзедивис. Уруглары: Михаил, Урана, Чечена, кенин Виктория, күзээ-зи: Василий.

Бистиң ававыс Шопур-оол Маныевич ТУЛУШ апрель 24-те 56 харлаар. Ол ам пелсиада. Ававыс 30 ажыг чылдар иштиде чодалчылап ажылдап чорган. Уруглары бистер мыак ававыска каң дег калдыкшылды күзедивис. Уруглары: Слава, Алдынай, Саян, кенин Лидия, күзээни Анастий, уругларынчы уруглары Алёна, Чидгис, Айдыс, Эликмаа.

Бистиң ававыс Чечек Эрензеновна ИРГИТ биле ававыс Шой-оол Иргитович ЧУРУНАЙ Мөңгүн-Тайга районун Мөңгү-Буренде малчылар. Олар 10 солдун, 2 кыстың өргүм-ада-нези. Апрель 23-те база 25-те ынак кижилериниң тө-рүттүнгөн хунү, Бичанган ававыс, ававыска каң дег калдык-шылды, аас-кежикти, бүгү-ле чүдүлдүр челиншинин күе-вишаан, бистиң-биле кады ам-даа 100 чыл чурттаарын бөрө-дир бис. Уруу Валя, огулу Шолбан, уруунун уруглары Зайнаб, Земфира, күзээни Сарыг-оол, кудалары: Сергей, До-лаана, Салаа.

Генерал Достум: «МЕНДЕ ЧАЖЫТ. ХАРЫЛЗАА ЧОК»

(Төмүзү, Эгези № 74 «Шында»).

Ам дээринеде мындаг бай-далдар тургустунама, ийчан-гаш бистиң сорулгасы — Тад-жикстанда дегип келген ке-лгендерин айтып чок чурттаарын хандарыны. Оларнын ишти-ден челекстиң дээрбеси бө-дүктүрин тургускаш, дедир Тажикстанга чорудар дээр орадакчыныкынарын сый шаар ужурулут бис. А бир эвес мындаг дээрбеси бөдү-ктүрин тургускаш, оң десе-кээрине чажыды-биле чоруд-да болза, чүдү Тажикстан-дын эвес, харыс өскө-ла ол чок-кызыда күрүне-ларын айтып чок чорутууга улут кыжыныкшык болур ийи.

Айтыргы. Тажикстандан Афганистанды соңгу десе-кээрине дегип келген че-же кий бары, оларга калдыг дузаламчыны кымнар бериш турарыл?

Харыс. Бистиң контроль-дан турар десе-кээрине тед-дик десе-кере боттук дузаламчыны Каттышкан На-циялар Организацины бериш турар. Ымгарга Кудуз мо-журту турар десе-кере-ге Сауд Аравиядан дузалам-чы кээп турар, ийчалаажок ол дузаламчы-биле кады боо-челексти Кудуз можура чажыды-биле кээп турарына хамаарыштыг бистиң сетки-ливис дыка дүвүрүп турар.

Таджик десе-кере-рин ай-тырмын чөптү-биле шийт-пирээр, бирги ээлдеге, Тажикстандын бодунуң на-ционал эрге-ажыгына бараан болур ийи. Ычангаш та-джик эрге-чакыргалар бүгү-нүни келдердиң чарла-ч ужурулут деп санаар эес. Бо-дунуң чуртууне айтыл чөк дедир ээп келирине бүгү байдаллары оларга ханды-рары чүгүла. Душанбениң өз-чүрүмү болууга бүзүрөт, идегээр чорукту десе-кере-рин ортузунга база хандыгы-н тургузар ужурулут. Ындыг байдалды тургустураарына Тажикстанда ат-авторитет-тиң, суралгы кижилер — де-путаттар, хай-интинийг көсү-ү амыдыралчылар ийиңи бе-сул болур ийи. Олар маана чедиң келеш, десе-кере-рин чөр-чуртууларын ортузу-га ажил чорудар ужурулут. Десе-кере-рин айтып чок чо-руун магалдап бөр болза, оларнын хай нуруузу чурту-н дедир чана бээр ийи. Оларнын айтырмын канчаар шийтпирээр биске база күзенич-дир.

Элэн каш хонук бурунгар Пакистанга барып чордум, Сауд Аравиянын төлөөлчү-лери-биле болгаш Пакистан-нын уадуулары-биле уура-жып, чугаалажышкынарын кылдым. Дузаламчыны Ма-эри-Шарифи дамчыттып чо-рууларын алдым меп: КНО-нун төлөөлчүлери Кудуз можура боо-челексти кире-бес талзы-биле хыналдын ол черге кылып чоруп ар-тады. Чижээ, Иран ышкаш, демги

264192. 3 өрөөл квартира дээр дадымырлык хемчө-лө — 1 миллион 100 муң рубль, ерөөлди — 800 муң рубль. Санажылганын ху-саазы 1993 чылдын мэй 23-те төлөр.

Кызыл хооруксоомнун КТ киданы.

десе-кере дузаламчы бө-рүнге сонуургалды өскө-даа чурттаар база бар. Ычангага Хамаарышпас күрүне-лер дем-нежилгезини чурттаар та-джик десе-кереге дузаламчы-ны көргүзөр болза, эн-не тө-рөмчалыг болур ийи. Десе-кере ол кижилерин Душанбе ча-занын удуулары-биле кы-дыр кооп болбас: олар дээр аас-кежик чок салып-чолга таварышкан кижилер-дио.

Айтыргы. Узбекистанын президентин Ислам Каримов болза фундаментализмге уду-р демисел талзы-биле силер-нин эвельсинчер бе?

Харыс. Ол демиселге менээ дагыткыч ийиңилерин бичи-лаа дээр чок. Мында, Афганистанын соңгу десе-кээрине дээр шөг чөвчүлө-ли бар: фундаментализмдин орунда чүдүлдү моондак-тыр. Президент Каримов-биле кандыг-даа харылаам чок, а харылаагы болурун күзээр ийи. Ортакы Азияны болгаш Хамаарыш-пас күрүне-лер демнежилге-зиниң чурттары-биле, олар-нын арызында Россия-биле эки харылаагы болурун база күзээр меп. Ычалаажок ол республикаларын уду-руткучлары-биле кандыг-даа харылаам чок.

Айтыргы. Афганистан-биле Россия амгы үеде кызыггар-лашкак эвес, а ол хирезинде-ле Россияны шегилери өскө республикаларын Аф-ганистан-биле кызыгаарларын дамылап турар-дыр. Россия-нын ол шегилери-биле силер-нин харылаанар кандыгы?

Харыс. Оларнын-биле бис-тин харылааларымыс дыка өки. Бир эвес ол харылаа-байт турган болза, Кудуз-тан Кушка чедир кызыгаарга байдал мындаг ирмиз турбас ийи.

Айтыргы. Афганистанын соңгу десе-кере-рин амгы үеде кандыг күрүне-лер-биле дипломаттыг азы коосул ха-рылаагы болу турарыл?

Харыс. Афганистанын соңгу десе-кере-ринде, тодар-гайлаарга, мында Россияны болгаш Иранын чыгыне кон-сул чөвчүлө чери ажылдап турар. Чоокта чаа Туркмени-га барып чордум. Бо десе-кереге бодунуң коосул чери ажалдар күзедини Ортаа Азияны ол республиказы-нын уадуулары ийгерилээр. Ындыг күзедил болгаш ча-гытын Сауд Аравия база дыйнаккан. Тажикстан бис-тин десе-кере-ринге бодунуң коосул чөвчүлө чери ажал-ларына сонуургалдын ийер-ге-леп турар.

Айтыргы. Хекматтарын можакектеринде ол күрү-не-лер-биле мындаг эки хары-лаа-зыл чок боор, ая? Харыс. Чамдыктары-биле харылаагы чүгөр, өскө-ле биске ийерил. Соора би-лишкни турбазы-биле олар-нын боттарындай айтыр-ы, чүдүлдү болур ийи. «Достум бодунуң эш-өрүп салдыккан»

леп, силерде бижип турар кижилер чок эвес болбай. Чоокта чаа бажымыска теле-виденине дамчыдылганын кө-рүмге, Россиянын телевиде-низи мындаг мейдээ дамчы-кан: «Достум биле Бабрак Кармалдын кады олурган са-молеудун черге дүжүр адм-хан». Ол мейдээ бир эес шын турган болза, бөгүн силерин-биле кайын мынчаар чугаала-жып олурар ийи меп.

Айтыргы. Хекматтарын Сауд Аравия-биле харылаа-гы аны-дыр, силерин Сауд Аравия-биле харылаанар ба-за эн ышкыжыл?

Харыс. Хекматтарын Сауд Аравия дегип, боо-челексти, акшаны ачаа харам чокка бериш турар. Афганистанын соңгу десе-кере-ринге сал-дарын чедирбес дээр. Сауд Аравия бистиң-биле харыла-алары тударын база күзеп эзелөө.

Айтыргы. Губульдаан Хекматтарын амгы политика-ны канчаар көрүп турар сикер?

Харыс. Ол чогуу кандыг политика дегип силер-даа, меп-даа билип турар бис... Афган улустун хай нуруузу Хекматтарын политика-ны дегиквейи турар. Наджибул-ланын ам дүшкөк чазаа Хек-маттар-биле харылааа тула-рып, эрге-чакырганы үлө-жиги орадалжып турганын би-лиң меп.

Айтыргы. Афганистанын че-же можузу силерин эре-пелде туруп турарыл?

Харыс. Соңгу десе-кере-де он харе. Айтыргы. Силерни моон мурнууда узбектер болгаш таджиктер дегип турган бол-гай... Ам кандыгы?

Харыс. АНИШ болза Аф-ганистанын барык бүгү улут-тарын каттыштырып турар. Бо шимчээкинне пуштунаар, хазарлар, туркменер, араб-тар болгаш оол-даа өскө-лер киржип турар.

Айтыргы. Амгы үеде Ита-лиада чурттап чоруур Аф-ганистанды хааны бодунуң чуртуна амгы үеде полити-ктиң ролду ойноп шылаар деп санаар силер бе?

Харыс. Чок Афганистанда амгы мындаг байдалын үе-зинде маана чангыс несила, биргээр чугаалаарга, чеди хонук дургүзүлдө бепи ол хаан чуртун удуруткучуу болуп шылаас. Афганистан-нын удуруткучуу хонга алыр болза хай кижилерин көргө-мөп. Оларнын чангыс-даа чоңуну эре-ажык төлөөлөп шылаас. Чүгө чангыс Са-бет Акмад Геллани амгы үеде Афганистанын уду-руткучу болуп шылаар. Ол бодунуң үе-дө-болаларын талзы-биле демократ кийи.

Айтыргы. Афганистанын соңгу можуларынын уду-руткучу кийи болганынара, Москва баарын күзээр силер бе?

Харыс. Афганистанда бай-далче Россиянын уадуула-зын «жизнелин уулады», пар тедээ, Москва баар-ны эрге-чакыргачу деп са-наар меп. Ычалаажок амгы үеде ынаар баарын бай-далдары чок-тур.

Айтыргы. Россияда амгы үеде чурттап турар афга-ни-стриң салым-чолун, айты-рмын сонуурган көргө силер бе?

Харыс. Олар мында багай эвес: чурттап турар деп бил-пир меп. Москвада чурттап турар афганистриң бөр. Аф-ганистанга дегип өзөп кели-рине сонуургал чок болуп турарымыс чажырбас меп. Чү-дээр оларнын маңа айтыл чок чурттаарына бай-далдар ам дээринеде тур-густунама: оларнын хай ну-рууу Наджибуланын азы-деги аас-кежик чок Кар-малдын идеякелги тала-кчылары болуп турганар.

Айтыргы. Наджибуланын салым-чолу кандыг болуп ир-ти?

Харыс. Каттышкан На-циялар Организацинын Ка-булда төлөө чегинде теле-визор кайгап олурар кийи-ди. Аман таарымча чок и-ди кандыг-даа чүгө чок. Аф-ганистанын соңгу десе-кере-ринде чурттап турар эвээр салым националарга ха-маарыштыр өңүтү эес хай чүдүлериң Наджибула кыл-ган кийи.

Бир чагаага хамаарыштыр бодал

КЫРАЛЫП ТӨНМЕС БОЛЗУН

Чүдүм Чаптың бижээн чүдүм номчааш, көдүргөн ай-тырын, шынап-ла, улуг ду-руул деп санап, тыва интел-лигент кийи бүрүзү ханы угазылап, хемчег алдыр болза өки деп бодалар кийи-дир меп. Тыва кижилер чүге ара-гаже «дулдунуң» эзелээни? Кандыг-даа аарыгны эмнээр деп шийтир салганда, оң чылдаганын тып алары чу-гуда. Авторниц оң төбүзүн-че көргөн конугуш шын.

Чон бурзуңуң сеткил-сагыш амыдыралы байлак, ыдыктың сагылгалы турган. Тыва чон база-ла чылдың дөрт эрилдесинде кыймыш чок ажылдап, хостуг үезинде чаңыл болган байыр-най-рын эртинир чоран. Партия Тывага тергилдээн соода, чоң-иң чаагай чачындары хо-рулдага таварышкан, бепиң чаалаарга тыва хөгжүм херек-селдеринге ойнаары чөпшө-ревийн турган деп, улуг назды кижилер сактып чугаа-лап турар, ол 1936 чылдан эзелээни. Өзүп турган ийишты

дазылындан тура тырткак, катан олуртурга, үнмес бол-гай, өскө хөрөңгө байтык, бо-дунуң өскө хөрөңгүнүң...

А бистиң чоңуң сеткил-сагыш амыдыралың күш-биле хорааш, орунда чүңү берге-нүү? Психология эртеминик дүрүмү-биле аларга, кийи-нин чуртталганын, үе-дө-болалына «хостуг» чере турбас, кийиңиң сонуургал-ны албан бир-ле чүдү хаара түккэн турар. Тывалар конуг өрөнөпчөл чон деп чугааны дынаан боор силер, ийчалаа-да кандыг-даа өөрөнөчөл кийи өскө культураже карак чүчөш аразында «шамны» кирип шыдаас. Чаа чурттал-гачы кирген тыва чоңун психологтар шийнээли болза, кайм хире көрүңүтү сагыш-сеткил саймаараашканы тур-ду ийишаан. Ол дугайында Чап Монгушович «Оскудургу» деп эгеле дыкка-ла шын бижээн, анда немеп болур чүвени до-лгандыр эскерткени көрүп-дир даан, ары-бажы сорбулут,

шыйбактыг кижилер чеже-дир. Араганың арттыргач дем-дектери ажык-хожуга, ооз-дө-дөкка алган шыйбактан чер-ле агылганын турар. Бистиң өзү-чүрүмүс-биле мындаг кижилер хей-ээди кудулаан, багар чүдүлү ээди бурганга демделеткен кижилер деп са-нан чоран.

Чүс-чүс чылдар иштиде кандыг-даа берселери ажып эртекш, бодунуң арын чы-дырбээн тыва чон «водака» тиледиң ар бузувуса таар-нысак. Соңгу чүктүн эрес-маазыр биче-буурай улуста-рын кым-даа тилеп чыдал каан, оларны «водак» тив-лээр. Бо хун тыва чон база бо айтыргач келивиз. Чүңү канчал болуру? Тыва интел-лигентия бо айтылды ханы өөренип, чон аразына ажил чорудар болза өки деп бодалар меп.

Кийин өөредир диге баш-тай бодундан эзелээр. V ве-ке амгы Тываның десе-кере-ринге чурттап чораш мөчөөн Хул-Дөгүл хааның хөөрүпте

лашка бижикти С. Е. Малов деп совет эртемден мынчаар оондуруган.

Түрк аймак кийинги кы-рында көк дээр турар турар. Түрк аймак кижиле ылык-тыг чер болгаш суг бар. Түрк аймак ызыгуур сал-гаан кижилер кыралып төнмес болзун.

Кажан кезээде түрк чон бооп артып калын. А бистер, тывалар, түрк чоңарының кезин-чамды-ла болгай бис. Мында «Түрк ай-мак ызыгуур салган кижилер кыралып төнмес болзун» дегени төөгүнүң ханымында кичээ-диргип ышкы дыйналы турары эскерип көрөлиңер. Бо мөстөр Чап Чүдүмүң, моң-чунуң чаа бо-ла темага бижээн «Тывалар эстип төнөр бе» деп база-ла кедергей үг-көзүгө дүжүлү турар-дыр.

Араганың хоразынын дуга-йында материалдарын чер-челерге сайгыры чугаала-жыры, төгөрчк стодалары, аныктар-биле ажык чугаа-ларын кылары конуг чугула деп бодалар меп.

Геннаидь МОНГУШ, Башки, психолог.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

ШУУЛГЕН МӨГЕГЕ — АБТ

Май 1-де дүштекинниң 2 шакта Шагаан-Арыг хоорайнын стадионунга «Улуг-Хем» солунунун шанналы дээр 64 мөгенин хурхежи болур. Шүүлген мөгениң — аяг, ужурунчел мөгени ирт-биле шаңнаар. 3-4 дугаар чери алган мөгелерге акша шаңнал-дарын тыпсар. Тус-тус коллективтерин тургусканы тускай шаңнаалары база бар.

«Улуг-Хем» солунунун шанналы дээр хуреш мар-гылдаазынче чалап тур бис.

ОРГКОМИТЕТ. «Кыйы» биче бөдүрүлгө чери организациларга бол-гаш херекчилерге чугай сарылганын чорудуп турар. Салдылаашканын шилчиди-ге-биле азы туду кылып бо-дур өртгө дутуржулаа өзү-мээр.

БИСТИҢ АГАР САНЫВЫС: «Кыйы» биче бөдүрүлгө, ФКБ Тывакедир, Шагаан-Арыг хоорай, р/сч, № 60916 МФО 264095.

ТУРАП ЧЕРИВИС: Улуг-Хем район, Хайыракан суур, чугай казар чер.

Апрель 24-те ТЕАТР Тыва Республиканың алдарлыг артизи, Тыва-нын Күрүне шаанналынын лауреады Надежда НАКСЫДЫҢ «ЫНАКШЫЛЫМ, ИДЕГЕЛИМ, БУЗУРЕЛИМ» деп чогаалдыкчы кезээни болур. Эгелээри 17.00 шакта.

Концерттен кирген орулганы Надежда Куулар-овна Санкт-Петербуртта Театр академиязынын тыва бөлүмүнчү сургууларынга дузаламчыга чо-рудуп бээр. Театрыңи кассазы 10 шактан ажылдаар, теле-фону 2-17-60.

Читкел ТВС 03-18 дугаарлыг УАЗ-469 автомашинанын кайда турарын айтып бээр кийи болза, ол 100 муң рубль шаңналы алар. 2-14-73, 3-61-50, 2-14-46 телефоннарже дол-гап, дыңдадып болур.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000 ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Дээзи Совет-ди болгаш Чазаа «Шың» солунунун редакция-сы коллектив. Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редак-тор, ич орадакчы), М. М. Сала (харысаалагы секретарь), В. М. Сат, К. К. Сат (кол редакторун орадакчы), Н. С. Эрген. РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүдөөп алыр чер — 3-34-26; кол редакторун орадакчылары — 3-33-91, 3-34-17; арымагалыг секретарь — 3-34-92; орадакчысы — 3-45-93.

ШКОЛАЖЕ ЧАЛАП ТУР

1993 чылдын май 15-те 10 шакта Барлык ортумак шко-лазынын 20 жыл оюнга ту-раскааткан ачы-буян марфо-нунче бүгү доозукчуларын, ады-нелерин болгаш школага агып-аңгы үезинде ажылдап чораш башкыларын чалап тур бис.

Школа коллектив.

ХАРЫЛЗАЖЫР ТЕЛ.

3-46-04. Каяк далганын рынок өр-тектинден чык эртеке же ор-ганизация салдып тур.

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Загородный, 21.

ЧАА ГОСТИНИЦА ЧАЛАП ТУР

«Сукпак» совхозтун десе-кере-ринде гостиницаның, стол-валягы база Кызыл хоорайге ажык-херек аайы-биле-даа, аны-даа аян-чорук кылдып келген машина-балгатыг ха-маатыларынын машиназын хо-дур калагалал болур десе-кере-ринге чалап тур.

Көзүлүгү чаа организациа ажиттыганын чарлап тур. Бистиң өртээвис рыноктуң коргунуң өртектинден уш-чок чык. Силерни манай тур бис, па-йсыдалдын алдылары база хүндүлүг чолачылар.

КИЛДИСТЕР: үеде депутаттарынын Советтери, ийи-тө-лө-политиниң болгаш соода айттыргалары — 3-34-19; — 3-34-98; валютуру — 3-34-49; 3-36-73; кызыл хоорай — 3-41-16; культура, үеде өрөөлдегиз болгаш чоң — 3-39-15; 3-34-57; мезээлер болгаш спорт — 3-36